

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

جغرافیای ایران

کلیه رشته‌ها (نظری - فنی و حرفه‌ای - کاردانش)

موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی
تاریخی ایران

جغرافیای ایران

انتشارات نقش و رنگ تهران

کتابخانه ملی

۱۵۰۳۱۸

پایه دهم

دوره دوم متوسطه

۱۳۹۵

نام کتاب:	جغرافیای ایران - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۲۱۸
پدیدآورنده:	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف:	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف:	دلارام احمدی، سید عباس احمدی، مهدی چوبینه، سیاوش شایان، ناهید فلاحیان، شادی کاریان، روح‌انگیز محوی، نازیا ملک‌محمودی، مریم نادری (اعضای شورای برنامه‌ریزی)
مدیریت آماده‌سازی هنری:	نازیا ملک‌محمودی، مریم نادری، مهدی چوبینه، سیاوش شایان، محسن یوسفی و با همکاری محسن ربیعی در درس دهم (اعضای گروه تألیف) - محمد دانشگر (ویراستار)
شناسه افزوده آماده‌سازی:	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
نشانی سازمان:	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - مجید ذاکری یونسی (مدیر هنری) - محمدعباسی (طراح گرافیک، طراح جلد و صفحه‌آرا) - رعنا فرج‌زاده دروئی، فاطمه گیتی‌جبین، فاطمه باقری‌مهر، فاطمه رئیسیان فیروزآباد، راحله زادفتح‌اله (امور آماده‌سازی)
ناشر:	تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه: www.chap.sch.ir و www.irtxtbook.ir
چاپخانه:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران تهران: کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
سال انتشار و نوبت چاپ:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص» چاپ اول ۱۳۹۵

فصل اوّل: جغرافیا چیست؟

- درس اوّل: جغرافیا، علمی برای زندگی بهتر ۲
- درس دوم: روش مطالعه در جغرافیا ۷

فصل دوم: جغرافیای طبیعی در ایران

- درس سوم: موقعیت جغرافیایی ایران ۱۴
- درس چهارم: ناهمواری‌های ایران ۲۱
- درس پنجم: آب و هوای ایران ۳۳
- درس ششم: منابع آب ایران ۴۷

فصل سوم: جغرافیای انسانی ایران

- درس هفتم: ویژگی‌های جمعیت ایران ۶۰
- درس هشتم: تقسیمات کشوری ایران ۷۰
- درس نهم: سکونتگاه‌های شهری و روستایی ۷۶
- درس دهم: توان‌های اقتصادی ایران ۸۶

درس جغرافیای ایران با توجه به قرارگیری در حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی تأکید بر کنش ها و تعاملات انسانی و توانایی برقراری رابطه مثبت و سازنده با خلق و خلقت حول محور ارتباط با خالق تعریف شده است.

همچنین در بیان کارکرد و ضرورت حوزه مذکور تصریح شده که درک سنت های الهی، مطالعه محیط طبیعی و انسانی و تقویت روحیه هم دلی، نوع دوستی و احترام نسبت به دیگران بسترهای لازم را برای نیل به زندگی توحیدی و تحقق عدالت و پیشرفت فراهم می آورد.

از این رو هدف از تألیف این کتاب تربیت افرادی مسئول و توانمند و آگاه و پای بند به اخلاق دینی و علاقه مند به شناخت ایران، ویژگیها و مسائل آن است. مطالعه این کتاب به دانش آموزان عزیز کمک میکند که نسبت به کشور عزیزمان ایران احساس مسئولیت کنند تا بتوانند آینده بهتری برای ایران ایجاد نمایند.

درس جغرافیای ایران درسی عمومی و مشترک است که برای همه رشته های تحصیلی ارائه میگردد و دانش آموزانی که رشته های غیر از علوم انسانی را برمیزینند پس از آن دیگر برنامه درسی جغرافیا نخواهند داشت. بنابراین همه دانش آموزان در این پایه با ویژگی های جغرافیایی ایران آشنا می شوند.

برای تدریس بهتر کتاب جغرافیای ایران پیشنهاد می شود همکاران عزیز به موارد زیر توجه کنند:
سازماندهی محتوا: این کتاب شامل ۳ فصل و ۱۰ درس می باشد.

فصل اول شامل آشنایی با ماهیت و دانش جغرافیا و چگونگی روش مطالعه آن می باشد.
فصل دوم با ویژگی های جغرافیایی طبیعی ایران آشنا می شویم.
فصل سوم با ویژگی های جغرافیایی انسانی ایران آشنا می شویم.

یکی از نکات مهم تدریس این کتاب پیوند آن با کتاب های استان شناسی می باشد.

همانطور که در متن کتاب مشاهده می کنید یک ارتباط منطقی بین فعالیت های خواسته شده و محیط زندگی دانش آموزان وجود دارد. بنابراین فعالیت های مربوط به کتاب استان شناسی با دقت و جدیت انجام شود.
بخشی از فعالیت های طراحی شده در کتاب باید به وسیله دانش آموزان در کلاس و حین تدریس انجام شود.
هدف از طراحی این فعالیت ها درگیر نمودن دانش آموزان در فرایند یادگیری است. ضروری است دبیران گرامی در انجام فعالیتهای کلاسی اهتمام داشته باشند.

شیوه ارزش یابی: دبیران محترم توجه داشته باشند که ارزشیابی درس جغرافیای ایران به صورت ارزشیابی مستمر و پایانی در هر دو نوبت تحصیلی صورت بگیرد. لازم به ذکر است ۵ نمره ارزشیابی این درس به کتاب استان محل زندگی دانش آموز اختصاص دارد.

علاوه بر کتاب درسی و راهنمای معلم، کلیپ های آموزشی در حال طراحی و تولید می باشد که بتدریج در اختیار شما عزیزان قرار خواهد گرفت.

ما امیدواریم که دبیران عزیز با ایجاد فضایی تعاملی و بحث برانگیز زمینه های لازم راجهت تجزیه و تحلیل، مقایسه و تفکر (نقادی و خلاق) در کلاس فراهم نمایند.

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتابهای درسی ابتدایی و متوسطه نظری

هدف عمده این کتاب، آشنا نمودن شما با جغرافیای طبیعی و انسانی کشور عزیزمان ایران است.

می دانید که شناخت جغرافیای ایران دامنه وسیعی دارد و این کتاب نمی تواند به تنهایی همه نیازهای اطلاعاتی شما را درباره ایران برآورده سازد. با این حال مؤلفان این کتاب بر اساس اصول و معیارهای علمی برنامه ریزان درسی، سعی نموده اند تا مطالبی ارزشمند درباره کشورمان به شما ارائه دهند. در تمامی درس ها سعی شده است فعالیت‌هایی جذاب که زمینه تفکر و تعقل شما درباره کشور و مخصوصاً استان محل زندگیتان را فراهم می آورد، طراحی شود، زیرا آنها معتقدند که نسل جوان با بهره گیری از دانش جغرافیای کشور میتواند به بسیاری از نیازهای کنونی و آینده پاسخگو باشد.

جغرافیا علمی است که برای بررسی ویژگی های مکانها، پراکندگی پدیده ها و روابط متقابل بین انسان و محیط اهمیت خاصی قائل است.

امروزه آموزش جغرافیا در جهان به عنوان یک موضوع اصلی و محوری در برنامه ریزی های تحصیلی مدارس در دوره های مختلف گنجانده شده و به عنوان وسیله ای برای ترویج آموزشهای فردی، محیطی و بین المللی مورد تأکید قرار گرفته است.

راهنما معلم درس ۱

انتظارات یادگیری یا هدف های یادگیری

انتظار می رود دانش آموزان بتوانند:

- مفهوم جغرافیا را تعریف کنند.
- نقش دانش جغرافیا را در زندگی انسان توضیح دهند.
- برای ارتباط جغرافیا با سایر رشته ها مثال ارائه دهند.
- مفهوم مکان را با مثال هایی توضیح دهند.
- مفهوم روابط متقابل انسان و محیط را با مثالی توضیح دهند.
- مفهوم دید ترکیبی در جغرافیا را با ذکر مثالی توضیح دهند.
- سؤالاتی برای مطالعه جغرافیایی محل زندگی خود (شهر، روستا) طرح کنند.
- تصاویری از عملکرد متفاوت انسان در محیط طبیعی پیرامون خود ارائه دهند.
- نسبت به درس جغرافیا (جایگاه) احساس خوبی پیدا کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نمایش فیلم از محیط های جغرافیایی یا تصاویری از محیط های جغرافیایی برای فهم روابط متقابل انسان و محیط و دید ترکیبی.

آماده کنید

بهترین شروع برای این درس پرسش ابتدایی متن است: «آیا شناخت محیط در جهت بهبود کیفیت زندگی انسان نقش دارد؟».

از گروه های دانش آموزی بخواهید که که با گفت و گو با یکدیگر بررسی کنند که آیا پیش دانسته های قبلی آنها از محیط اطرافشان در جهت بهبود شرایط بهتر زندگی به آنها کمک کرده است یا خیر؟

سپس با کمک یک سوال مواردی از دانسته هایی که در سال های اخیر به دانش آموزان کمک کرده است تا در زندگی خود بهتر عمل کنند را روی تابلوی کلاس بنویسید.

در این مرحله سعی کنید با کمک دانش آموزان با تجزیه و تحلیل موارد ذکر شده، به نقش دانش جغرافیا در زندگی انسان با توجه به عنوان درس، دست پیدا کنید.

آموزش دهید

پاسخ به سؤال فوق، زمینه لازم شناخت دانش آموزان از علم جغرافیا به عنوان علمی برای زندگی بهتر را فراهم می آورد.

سپس با نمایش شکل صفحه ۳، ارتباط علم جغرافیا با سایر علوم را مورد بحث و گفتوگو قرار دهید. بهتر است (بنابر جنس دانش آموزان) ابتدا یکی از شاخه های جالب را انتخاب کنید و مثال هایی را به کلاس ارائه نمایید.

از دانش آموزان بخواهید که با توجه به مفهوم جغرافیا بگویند چه مفاهیمی باید این علم را تشکیل دهد؟ با نمایش فیلم یا تصاویر از محیط های جغرافیایی، مباحث مربوط به مکان، روابط متقابل و دید ترکیبی در جغرافیا را باگفت وگو و پرسش و پاسخ آموزش دهید. تمام تلاش دبیر باید بر این اصل استوار باشد که دانش آموزان با گفتوگو به موارد و اهداف دست یابند.

دانش آموزان در سالهای ابتدایی با مفهوم نیاز و خواسته آشنا شده اند. از آنها بخواهید که نحوه عملکرد انسان در محیط طبیعی برای رفع نیازها و خواسته ها را تجزیه و تحلیل نمایند و در دو ستون مثال هایی از برطرف کردن نیازها و رسیدن به خواسته ها بزنند و اثرات هر یک بر محیط طبیعی انسان را ذکر کنند.

برای ورود به دید ترکیبی در جغرافیا میتوانید یک بار دیگر از تعریف مفهوم جغرافیا کمک بگیرید و بر روی تابلو بنویسید «روابط متقابل انسان و محیط» و از دانش آموزان سؤال کنید که چه ویژگی در این علم است و برای مطالعه آن، چه نکته ای مورد توجه قرار می گیرد و چند سؤال در رابطه با یک مکان طرح کنید و دید ترکیبی را توضیح دهید. از دانش آموزان بخواهید فعالیت صفحه ۶ را انجام دهند تا بحث دید ترکیبی برای آنها واضح شود.

به پایان برید.

با کمک آنچه نوشته شده بر روی تابلوی کلاس، خلاصهای از درس را با کمک دانش آموزان انجام دهید.

برای مرور عملکرد انسان در محیط از صفحه ۵ کتاب کمک بگیرید و از دانش آموزان بخواهید با مشورت یکدیگر فعالیت مربوط به این صفحه را انجام دهند. همچنین پیشنهاد می شود از دانش آموزان بخواهید برای محیط جغرافیایی خود (شهر، روستا) سؤالاتی را مطرح کنند و سپس به آنها پاسخ دهند. پاسخ به سؤالات به آنها کمک می کند که ویژگی های محل زندگی خود را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند و مفهوم مطالعه همه جانبه مکان را بهتر درک می کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان مفهوم جغرافیا، مکان، روابط متقابل و دید ترکیبی همچنین ارائه مثال هایی از محیط جغرافیایی، توضیح جایگاه جغرافیا و ارتباط آن با سایر علوم، اظهار نظر درباره عملکرد مثبت و منفی انسان در محیط جغرافیایی و کلیه مواردی که در انتظارات یادگیری مطرح شده، محور ارزشیابی هستند.

ملاحظات تدریس / دانستیهای معلم

منابع

- بهروز، فاطمه، زمینهای غالب در جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
- بیگ محمدی، حسن، مقدمه ای بر تاریخ علم جغرافیا، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۷.
- پوراحمد، قلمرو فلسفه جغرافیا، دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
- شکویی، حسین، فلسفه جغرافیا، گیتاشناسی، ۱۳۷۹.
- شکویی، حسین، اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا (جلد اول)، گیتاشناسی، ۱۳۹۰.
- گنجی، محمدحسن، جغرافی در ایران، گیتاشناسی، ۱۳۰.

A scenic view of a valley with a bridge and buildings. The background shows a lush green valley with a bridge crossing a river. In the distance, there are buildings and a hillside. The text is overlaid on the image.

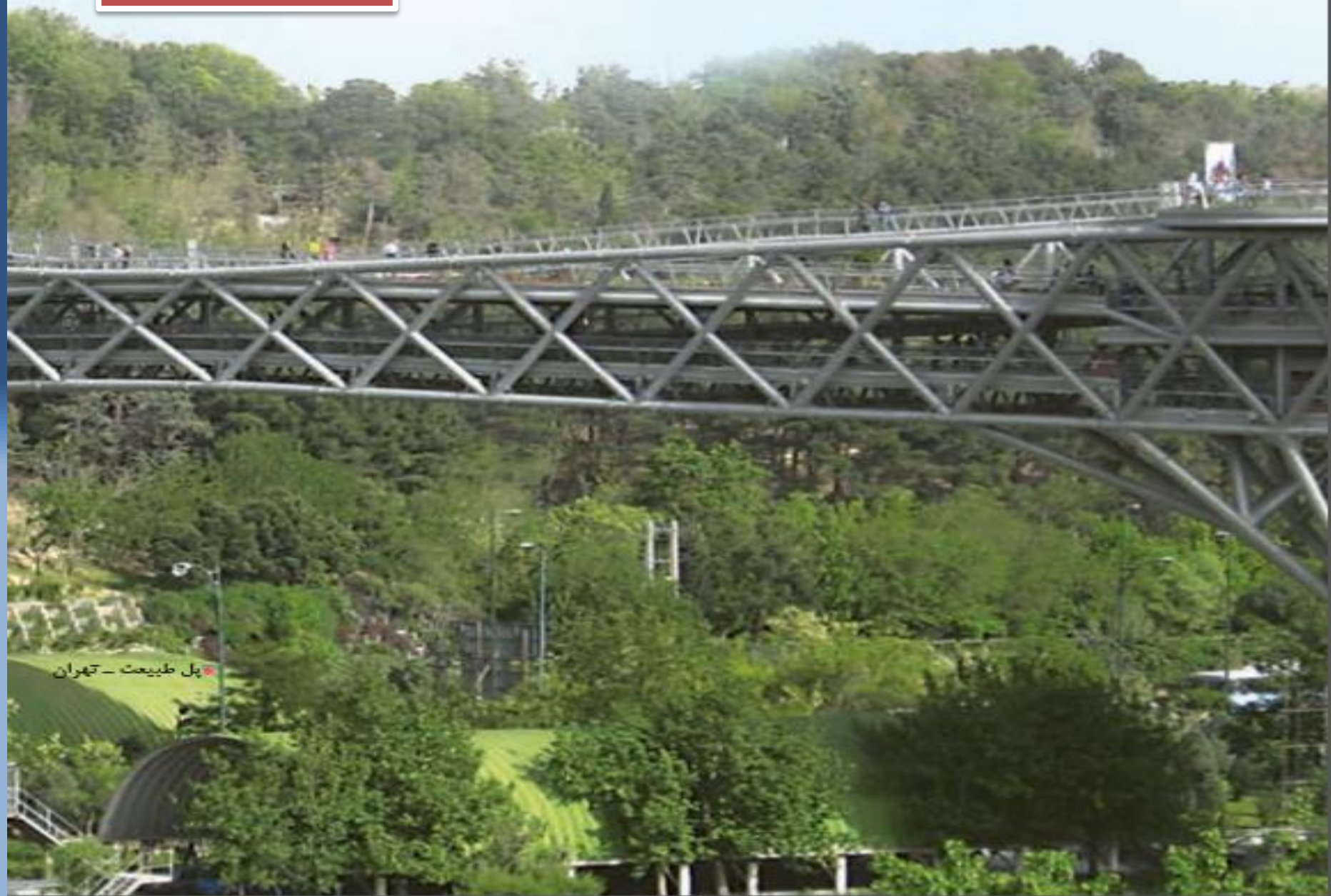
فصل اوّل

جغرافیا چیست؟

جغرافیا علم بررسی روابط متقابل انسان و محیط است.

شما در این درس با چرایی جغرافیا و روش مطالعه در آن آشنا می شوید.

پل طبیعت تهران

پل طبیعت - تهران

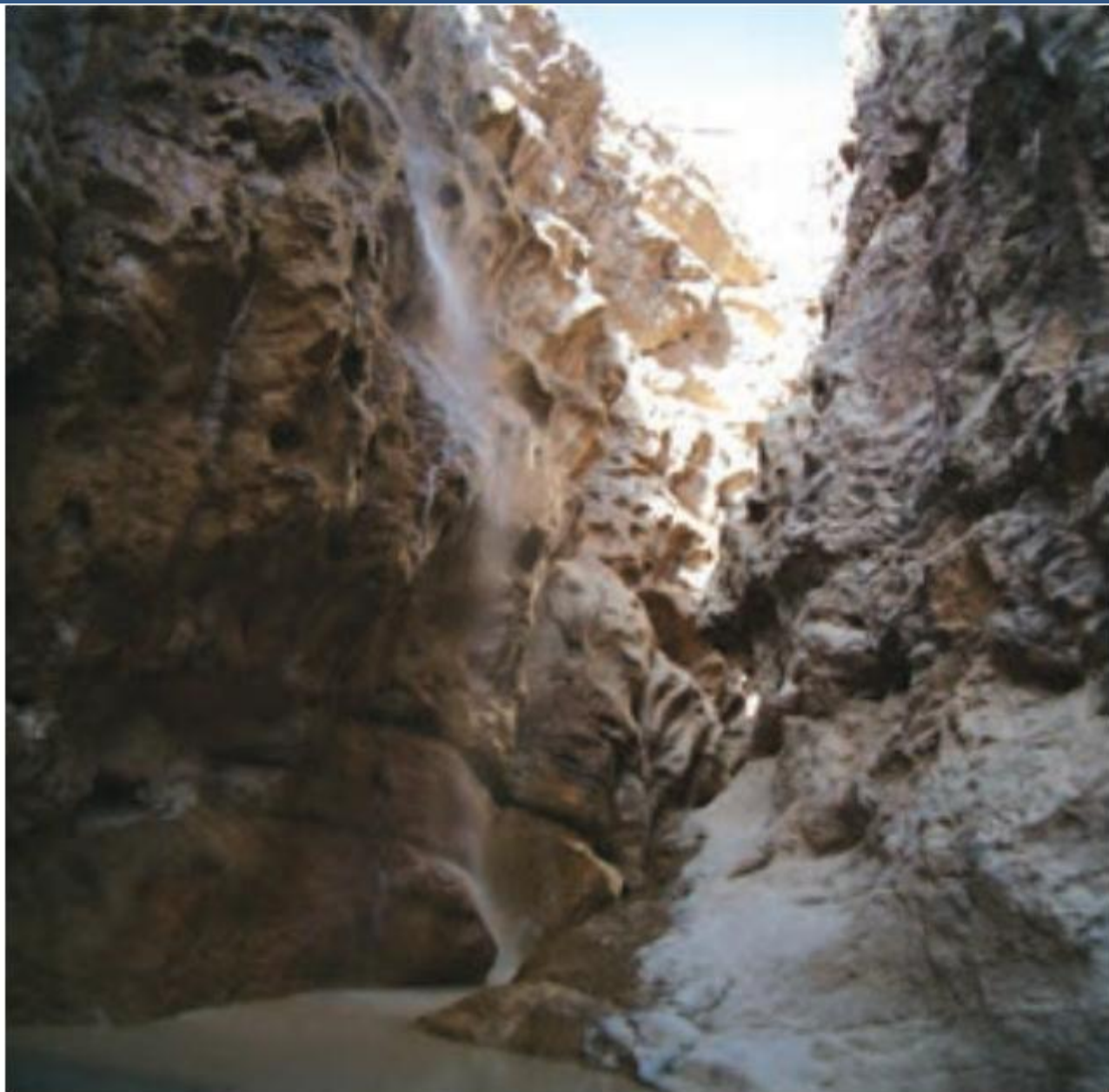
طی سال های گذشته، مطالبی درباره محیط پیرامون خود و سایر مکان ها خوانده اید.

اطلاعات مربوط به کره زمین، مانند زیست گاه های مختلف، آب وهوا، رودها و کوه ها و حتی مسائل مربوط به آداب و رسوم و سنت ها که به ما کمک می کند دانش ما از محیط پیرامون و سایر مکان ها افزایش یابد.

آیا شناخت محیط در جهت بهبود کیفیت زندگی انسان نقشی داشته است؟

طاق شاه عباسی سدی با ۲۵ متر ارتفاع که نه تنها لقب بزرگ ترین سد قوسی جهان را با خود یدک می کشید، بلکه به مدت ۵۵۰ سال هم به عنوان بلندترین سد در جهان شناخته می شد که در ۳۰ کیلومتری شرق شهر طبرس قرار دارد.

شکل ۱- سد کُریب بزرگ‌ترین سد قوسی تاریخی جهان در نزدیکی طبس - خراسان جنوبی

انسان در طول تاریخ تلاش کرده است که ناشناخته های جهان هستی را معلوم و با استفاده از علوم مختلف، وضع زندگی خود را بهبود بخشد.

نقش علوم مختلف مانند جغرافیا در بهبود زندگی بشر

یکی از علومی که به جرأت می توان گفت از قدیمی ترین دانش های بشری به شمار می رود، جغرافیاست.

اراتوستن

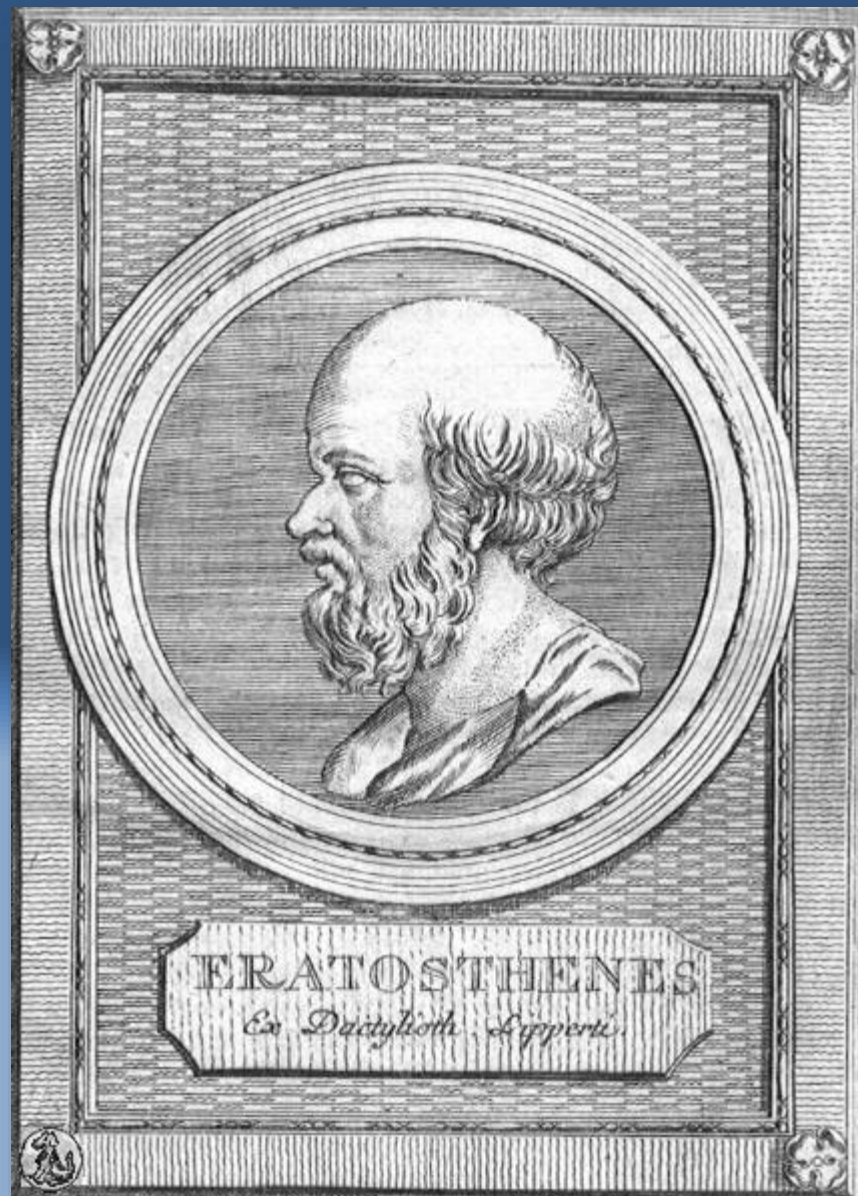
واژه جغرافیا اولین بار توسط کدام دانشمند یونانی به کار برده شد؟

جغرافیا شامل کلمات (GEO زمین) و (GRAPHY ترسیم) می باشد یعنی ترسیم زمین.

مفهوم لغوی جغرافیا

«مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان»

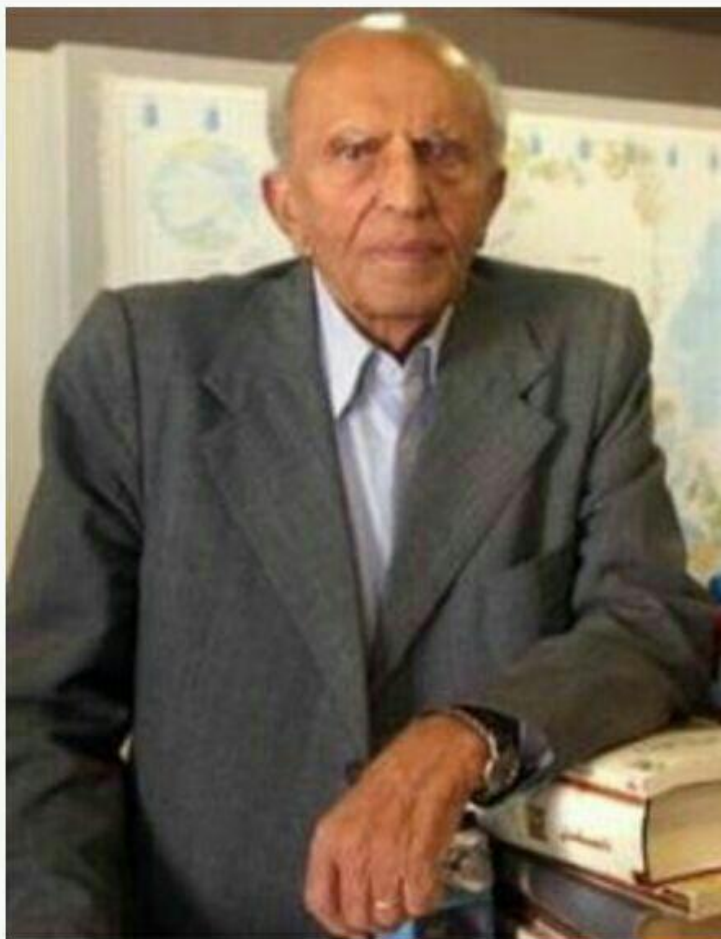
تعریف جغرافیا
از نظر اراتوستن

اراتوستین (۲۷۶ تا ۱۹۵ پیش از میلاد) ریاضی دان و جغرافی‌دان و ستاره‌شناس یونانی دوران اسکندر بود.

پروفسور محمد حسن گنجی

پروفسور محمد حسن گنجی

جغرافیا آن قسمت از دانش بشری است که از مشخصات مناطق و نواحی مختلف زمین و پراکندگی پدیده های گوناگون سطح زمین اعم از طبیعی و انسانی و بالاخره از روابط انسانی و محیط که خود باعث به وجود آمدن پدیده های انسانی است و نیز از روابط متقابل پدیده های فوق بحث می کند.

طاق عباسی: سد تأخیری عباسی (برای مطالعه)

نماد نبوغ و خلاقیت ایرانی

در ادامه دره‌ی سردر در ۳۰ کیلومتری شرق شهر طبس و ۵ کیلومتری روستای توریستی خرو و در مسیر چشمه آبگرم حمام مرتضی‌علی به طاق زیبای عباسی برخورد می‌کنیم که قدمت طاق آن ۴۵۰ سال هست و در زمان شاه عباس بازسازی شده و میان دو کوه نزدیک به هم ساخته شده و بنایی آجری است که در قسمت بالا و یا تاج آن سنگ به کار رفته است.

سد تأخیری عباسی یکی از نمونه‌های عالی خلاقیت، دوراندیشی و سخت‌کوشی ایرانی است. این سد ۲۵ متری که در میان مردم محلی به طاق عباسی معروف است، یک نمونه بی‌نظیر توسعه پایدار محسوب می‌شود. ایرانیان در دره‌های تنگ، سدها را روی طاق‌های آجری احداث می‌کردند که بدین ترتیب نیاز به سیستم انحراف در حین احداث مرتفع می‌گردد. این روش خلاقانه با کارکرد کاهش بیشینه سیلاب سیلاب در سد عباسی ترکیب شده است. سیلاب‌ها با دوره بازگشت ۱۰ سال از زیر طاق بصورت آزادانه عبور می‌کنند. در سیلاب‌های بزرگ‌تر، مقداری از حجم سیلاب در پشت سد ذخیره می‌شود، به این ترتیب طی صدها سال، سد عباسی، شهر طبس را در مقابل سیلاب‌های رودخانه نهرین حفاظت نموده است.

با توجه به اینکه به علت موقعیت خروجی سد، رسوب در پشت سد ذخیره نمی‌شود، می‌توان انتظار داشت که برای هزاران سال، این سازه بی‌نظیر بدون نیاز به تعمیر و نگهداری و مدیریت، کارکرد اصلی خود را به انجام برساند.

نکته مهم آنست که اگر امروز براساس آخرین دستاوردهای مهندسی سد و سیلاب، سدی برای کنترل سیلاب رودخانه نهرین احداث شود، مشخصات آن بسیار به سد عباسی نزدیک خواهد بود.

سد کریت یا طاق شاه عباسی (برای مطالعه)

سد کریت یا کوریت یک سد تاریخی است که در شهرستان طبس است در ۲۵ کیلومتری جاده طبس، دیهوک واقع است. این سد که در سال ۱۳۵۰ میلادی احداث گردیده. با ارتفاع ۶۰ متر تا اوایل قرن بیستم بلندترین سد جهان بوده است. این سد قدیمی ترین و بزرگترین سد قوسی جهان برای مدت ۵۵۰ سال بوده است این سد با عرض تاج یک متر هنوز هم عنوان نازکترین سد جهان را به خود دارد از نکات جالب و قابل توجه این است که حتی سال ۱۳۵۷ که در طبس زلزله رخ می دهد که این زلزله با شدت ۷/۷ ریشتر و حداکثر شتاب ۰/۷۵ گرم موجب خسارت جدی به سد نشده است

سد مذکور در تاریخ ۲۰ اسفند سال ۱۳۷۹ به شماره ۳۵۲۵ در لیست آثار باستانی ایران قرار گرفته است

رئیس اسبق کمیته بین المللی سد های بزرگ سد کریت را از شگفت اور ترین درست اورد های بشر در مهندسی سد در قرون وسطی بر شمرده است . از ۲۰۰۰ سال پیش تا اوایل قرن بیستم ، بلندترین سدهای قوسی جهان (ایزد خواست فارس . کبار قم . کریت طبس) در ایران احداث شده بودند.

**سد کریت بزرگ ترین سد قوسی تاریخی جهان در نزدیکی طبس خراسان
جنوبی**

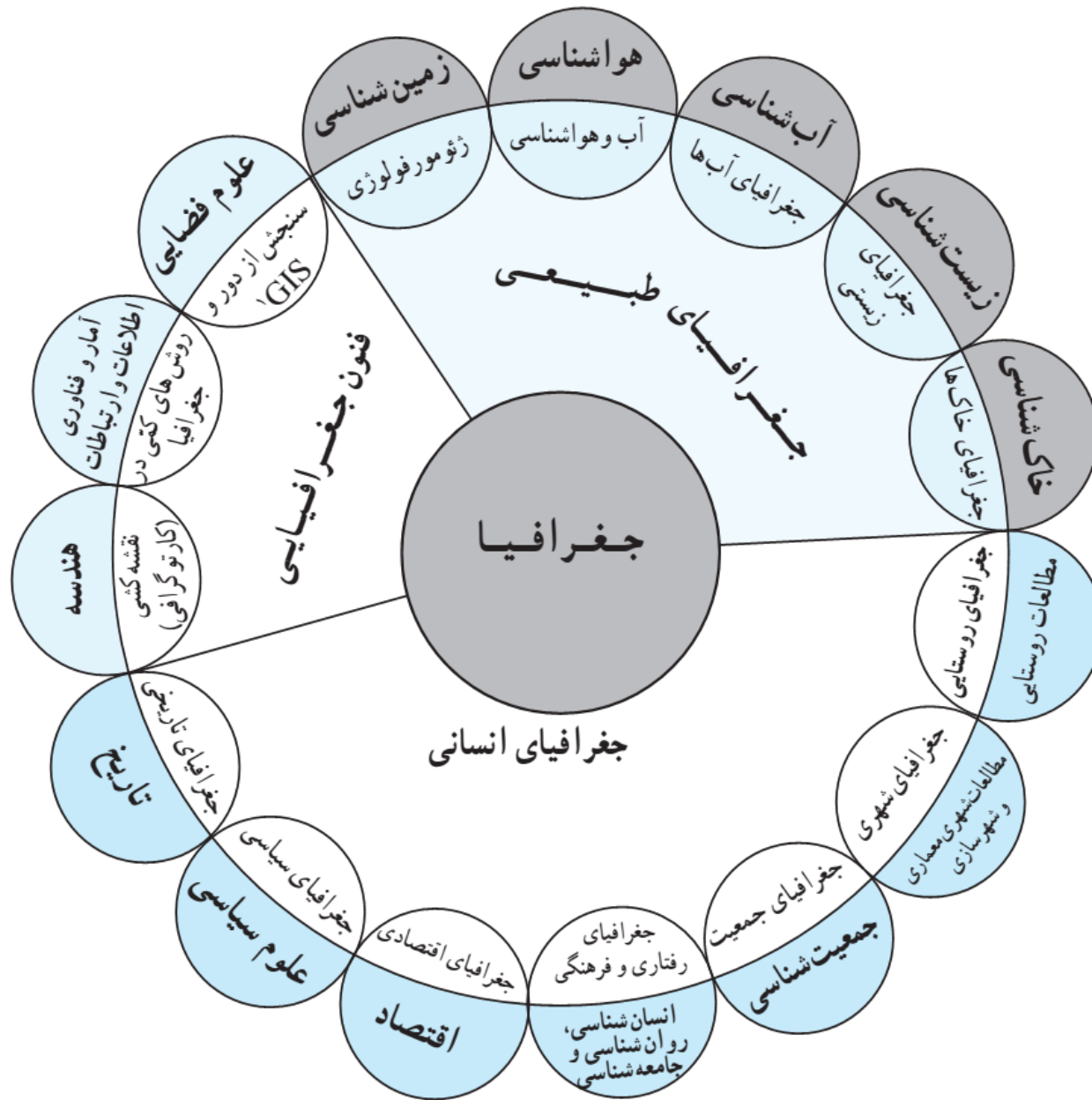
اهمیت دانش جغرافیا

جغرافیا آن قسمت از دانش بشری است که به انسان کمک می کند با ویژگی های طبیعی و انسانی و روابط بین آنها در محیط آشنا شود و از آنها در جهت بهبود زندگی خویش استفاده کند.

ارتباط بین جغرافیا با سایر علوم

بین جغرافیا و سایر رشته ها ارتباط وجود دارد. جغرافیا با کمک گرفتن از سایر علوم به سؤالات خود پاسخ می دهد.

بنابراین برخی جغرافیا را پلی بین رشته های مختلف علوم می دانند که علوم طبیعی را به علوم انسانی پیوند می دهد.

تفاوت هواشناسی و آب و هواشناسی:

اینکه «با افزایش ارتفاع دما کاهش می یابد» یک اصل هواشناسی است ولی بررسی تأثیر این رابطه بر مکان و زندگی انسان نظیر: نوع مصالح ساختمانی، منابع آب، فعالیت اقتصادی، جاذبه های گردشگری و ... در حوزه آب و هواشناسی است.

تفاوت اقتصاد و جغرافیای اقتصادی:

علم اقتصاد تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات، نظام های اقتصادی و عرضه و تقاضا را مطالعه می کند و جغرافیای اقتصادی به چگونگی معیشت گروه های انسانی در مکان های مختلف در رابطه با محیط زندگی شان می پردازد برای مثال چگونه منابع معدنی یک ناحیه در شکل گیری شهرهای صنعتی تأثیر دارد؟

ارتباط جغرافیا با علم آمار:

جغرافیدان جهت جمع آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات مورد نیاز خود از علم آمار و فناوری اطلاعات و ارتباط کمک گرفته و با استفاده از سخت افزار و نرم افزارهای متعدد در زمان کوتاه و با دقت زیاد به سؤالات تحقیق خود پاسخ می دهد.

ارتباط جغرافیا با دیگر علوم: (نتیجه گیری)

بنابراین علم جغرافیا از یافته های علوم دیگر استفاده کرده و با یک دید همه جانبه بررسی ها و مطالعات خود را در مورد پراکندگی پدیده ها و روابط بین آنها انجام می دهد. البته این رابطه بین جغرافیا با سایر علوم دو سویه بوده و در یک جریان دو طرفه از داده ها و یافته های یکدیگر استفاده می نمایند.

۱- جغرافیای طبیعی

۲- جغرافیای انسانی

۳- فنون جغرافیایی

شاخه های گوناگون
جغرافیا

زمین شناسی

هواشناسی

آب شناسی

زیست شناسی

خاک شناسی

شاخه علمی مورد استفاده

۱- ژئومورفولوژی

۲- آب و هواشناسی

۳- جغرافیای آب ها

۴- جغرافیای زیستی

۵- جغرافیای خاک ها

شاخه های اصلی جغرافیای طبیعی

شاخه های اصلی جغرافیای انسانی

۱- جغرافیای جمعیت

۲- جغرافیای رفتاری

۳- جغرافیای اقتصادی

۴- جغرافیای سیاسی

۵- جغرافیای تاریخی

۶- جغرافیای شهری

۷- جغرافیای
روستایی

پایه علمی مورد استفاده

جمعیت شناسی

انسان شناسی، روان شناسی
و جامعه شناسی

اقتصاد

علوم سیاسی

تاریخ

شهر شناسی

روستاشناسی

شاخه های اصلی فنون جغرافیایی

۱- نقشه کشی یا
کارتوگرافی

۲- روش های کمی در
جغرافیا

۳- سنجش از دور

شاخه علمی مورد استفاده

هندسه

آمار و علوم
رایانه ای

علوم فضایی

۱- مکان

۲- روابط متقابل انسان با محیط

اطلاع از مفاهیم پایه ای هر علم برای درک آن لازم و ضروری است؛ به همین دلیل با برخی از مهم ترین مفاهیم جغرافیا آشنا می شویم که مکان و روابط متقابل انسان با محیط است.

بسیاری از فعالیت های انسان و طبیعت در جا و محل معینی انجام می شود. این جا و محل را مکان می نامند؛ به طور مثال: خانه، کوهستان، دریا، مزرعه، مدرسه و کارخانه هر کدام، مکان است.

تعریف مکان:

در هر مکان، پدیده های مختلفی هستند که بر یکدیگر تأثیر گذاشته و به نوبه خود از هم تأثیر می پذیرند؛ به طور مثال یک روستا را در نظر بگیرید که خاک، آب، سرمایه و نیروی انسانی آن بر نوع اشتغال آن تأثیر می گذارد. این روند تأثیرگذاری و تأثیرپذیری به صورت جریانی پیوسته در مکان ادامه دارد و سبب تغییر شکل مکان ها می شود.

نحوه تغییر شکل مکان ها

۱- مکان

به تصاویر زیر دقت، و برداشت خود را از آنها با سایر همکلاسی های خود مطرح کنید، نظر آنان را جویا شوید و بایکدیگر مقایسه کنید.

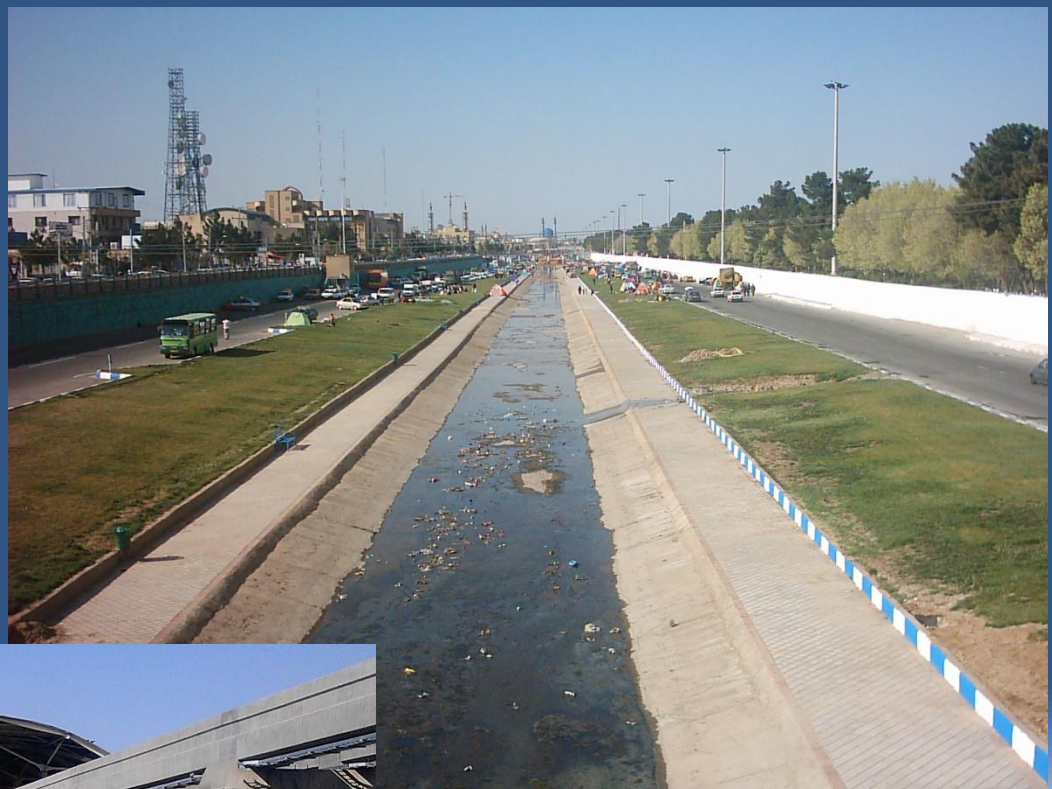

شکل ۴- میدان آزادی - تهران ۱۳۶۵

شکل ۳- میدان آزادی - تهران ۱۳۹۵

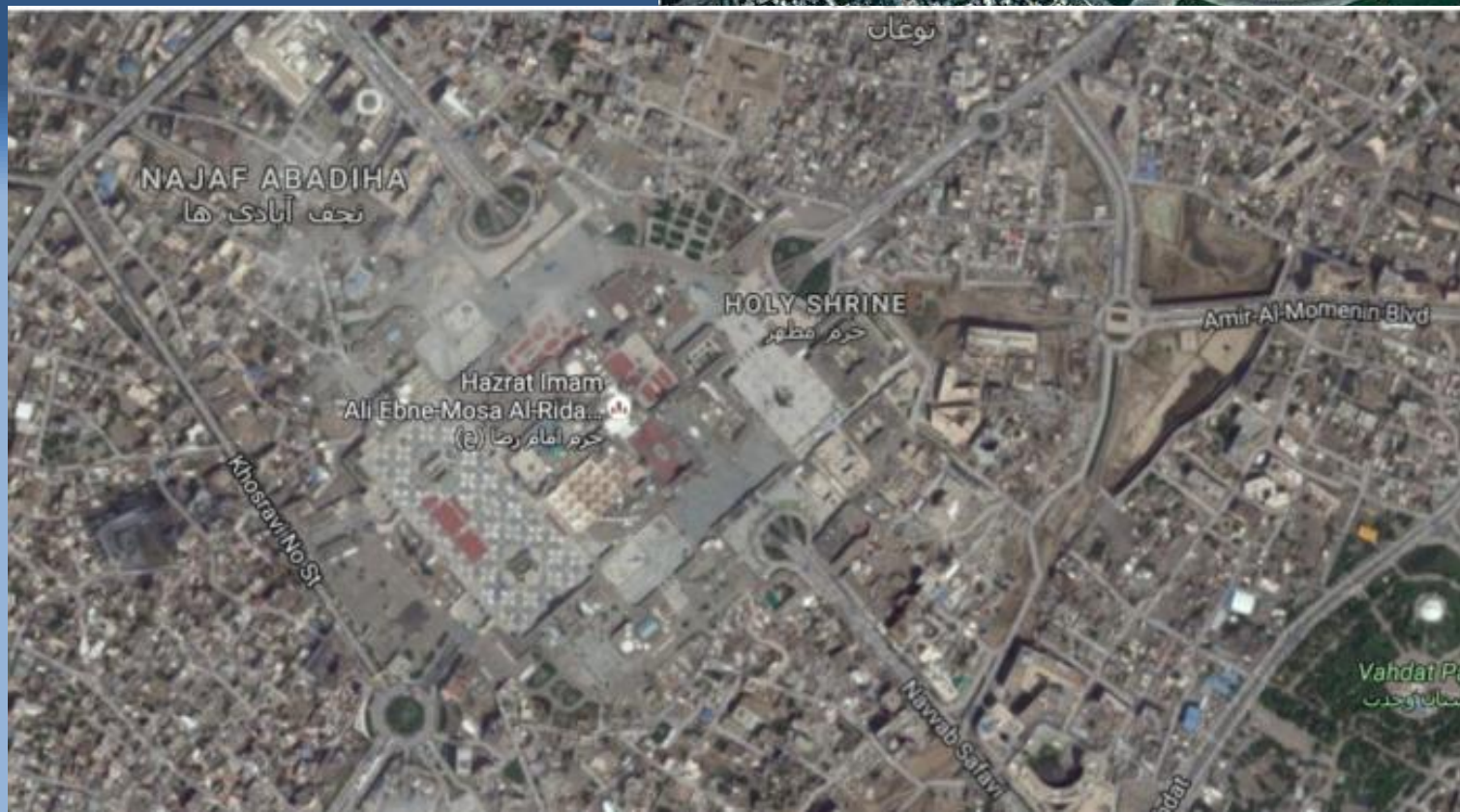
شهر قم در سال
۱۳۸۰

شهر قم در سال
۱۳۹۵

۲- روابط متقابل انسان با محیط

دو عامل مهم در جغرافیا:

انسان و محیط دو عامل مهم در علم جغرافیا است.

محیط طبیعی متعادل است یا نامتعادل

محیط طبیعی، مجموعه ای متعادل است.

انسان چگونه توانست تا از محیط خود بهر مند شود؟

با ورود انسان، زمینه های تغییر در محیط فراهم می شود. هوش و استعداد انسان به او در جهت تغییر کمک میکند تا از محیط خود بهره مند شود.

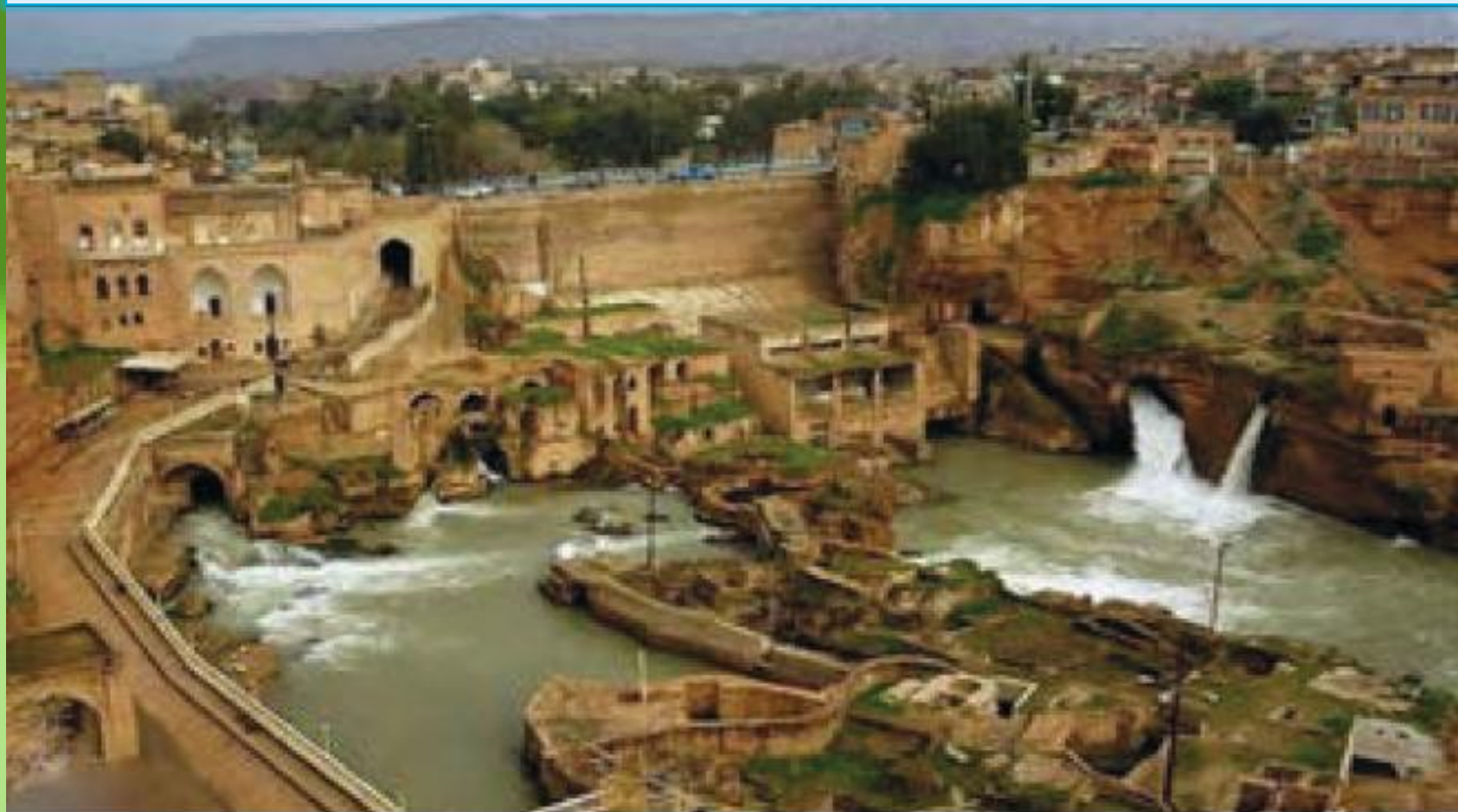
چه عواملی موجب گسترش دسترسی انسان بر محیط شود؟

در دهه های اخیر، فناوری به کمک انسان آمده و سبب شده است که انسان در محیط، تأثیر بسیاری بگذارد. فناوری های جدید، انسان را قادر به بهره برداری از اعماق زمین کرده و میزان دسترسی انسان را گسترش داده است.

محیط جغرافیایی چیست و چگونه به وجود می آید؟

انسان برای رفع نیازهای خود به تغییر محیط دست می زند و در نتیجه محیط طبیعی به محیط جغرافیایی تبدیل می شود.

محیط جغرافیایی از تعامل بین محیط طبیعی و محیط انسانی به وجود می آید.

شکل ۶ - سازه های آبی شوستر - نماد رابطه صحیح انسان با محیط - خوزستان

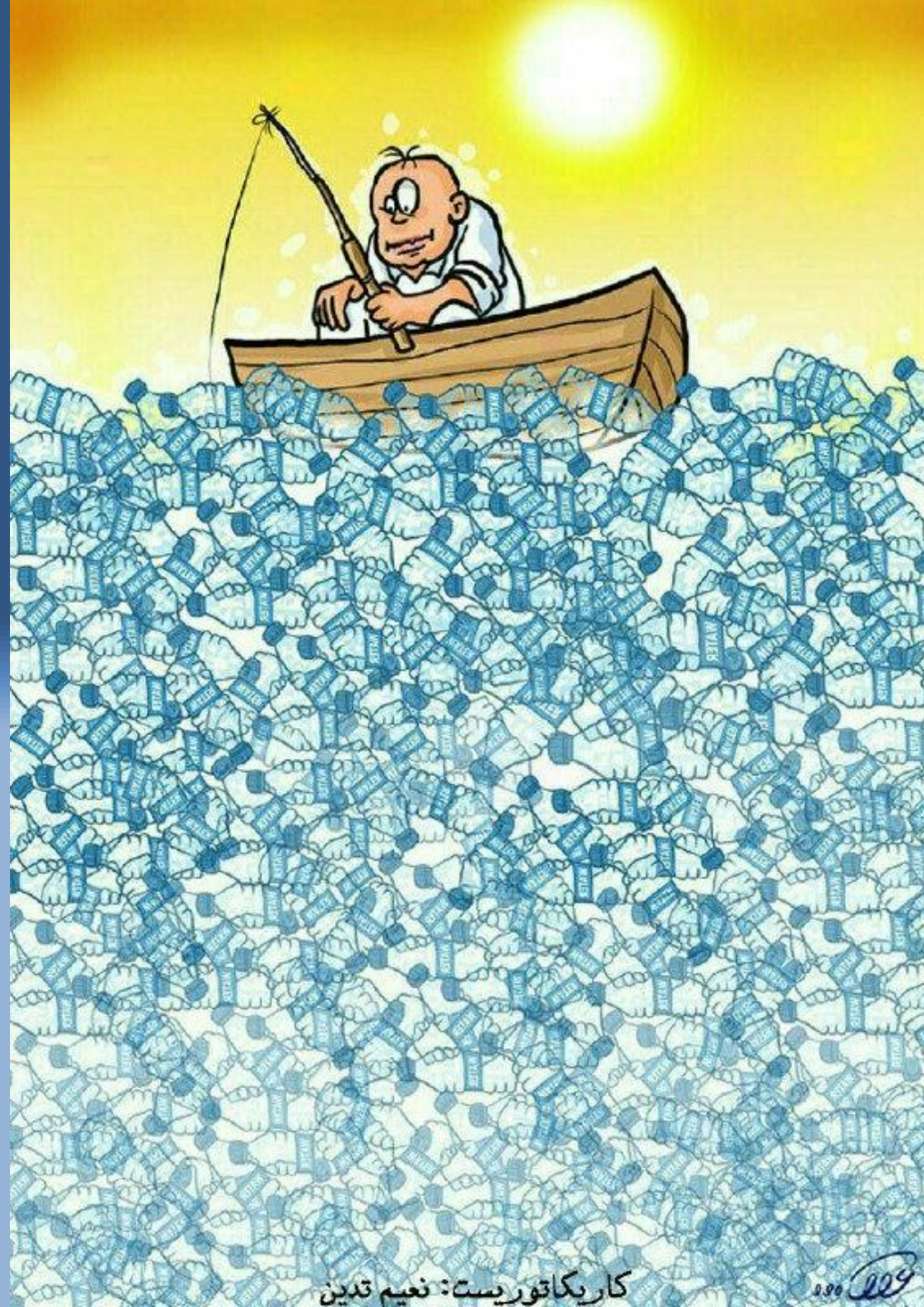
شکل ۵ - بادگیر دو طبقه ابرکوه - استان یزد

محیط در این تصویر متعادل است یا نامتعادل؟ چرا؟

عامل مهم برهم زدن تعادل محیط چیست؟

بدون شرح

پل زیبای طبیعت در تهران

پل طبیعت تهران یک پل سه طبقه پیاده‌رو و غیرخودرویی است که در عباس آباد تهران قرار دارد. این پل که از نمادهای شهر تهران است از عرض بزرگراه مدرس می‌گذرد و بوستان‌های طالقانی در شرق و آب و آتش در غرب را به هم متصل می‌کند. معمار و طراح این پل لیلا عراقیان است.

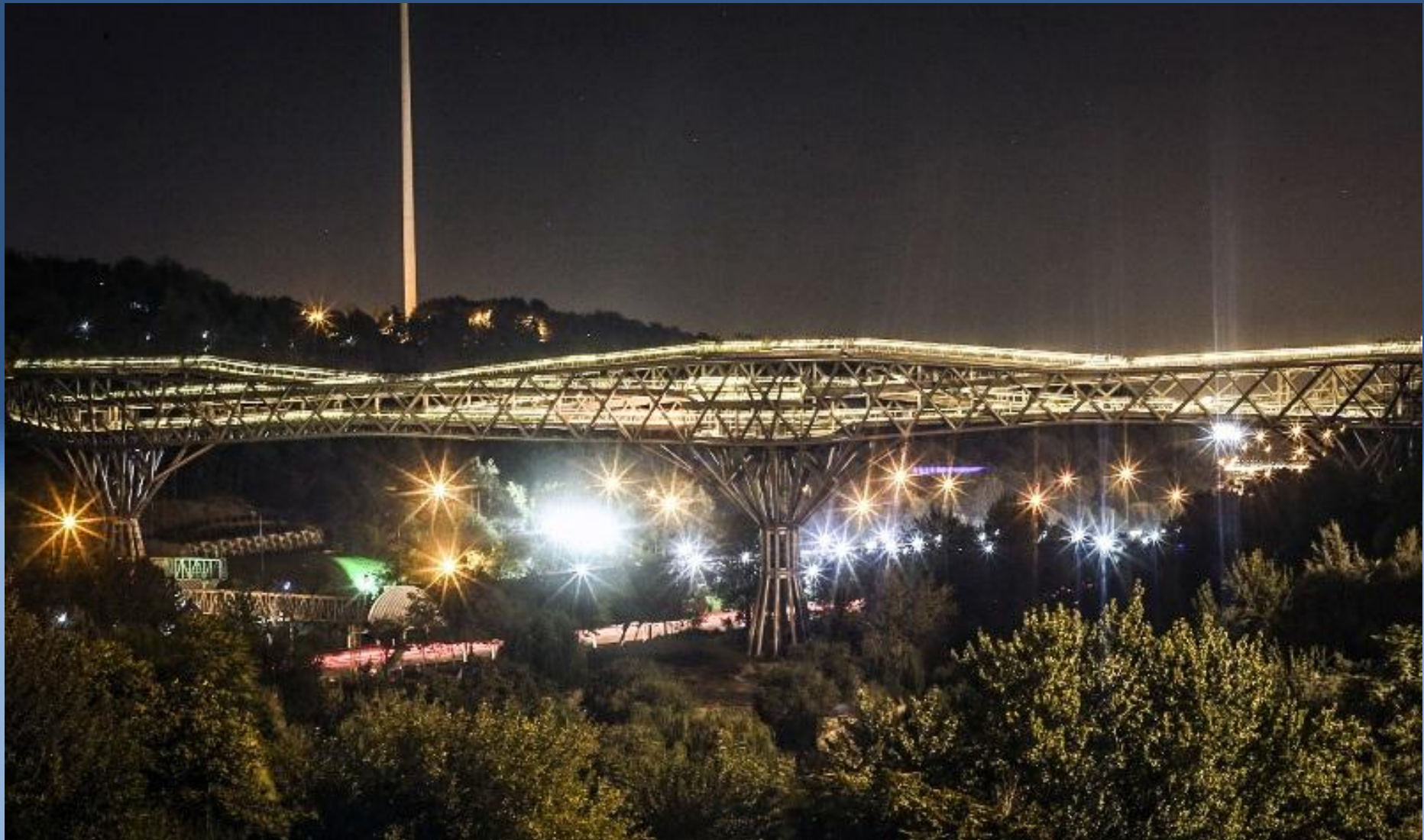
نمای کلی پل طبیعت

ليلا عراقى طراح پل طبيعت

پل طبیعت اهواز

۱- درک توان ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها

۲- نگاه سودجویانه برای رسیدن به خواسته ها

به نظر شما کدام یک از این عملکردها تعادل محیط را در مدت طولانی حفظ می کند؟

درک توان ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها تعادل محیط را در مدت طولانی حفظ می کند.

به نظر شما کدام یک از این عملکردها **تعادل محیط** را در مدت طولانی **حفظ** می کند؟

شکل ۸ - کشاورزی و رفع نیازها - برداشت چای - لاهیجان - گیلان

شکل ۷ - قطع بی رویه درختان جنگل - مازندران

این تصویر کدام ارتباط بین انسان و محیط را بیان می کند؟ چرا؟

از آنجا که جغرافیا توان روابط
متقابل انسان را با محیط، مطالعه و
بررسی می کند، بنابراین شناخت
توان ها و ظرفیت های محیطی
بدون دانش جغرافیا ممکن نیست؛
پس جغرافیا علمی برای زندگی
بهتر است.

چرا جغرافیا
علمی برای
زندگی بهتر
است؟

عملکرد مثبت و منفی انسان را در هر یک از نواحی زیر بررسی کنید و جدول را کامل نمایید.

زردکوه - چهارمحال بختیاری

ناحیه	عملکرد مثبت انسان	عملکرد منفی انسان
کوهستانی	- جلوگیری از فرسایش خاک - تولید برق آبی - ایجاد ورزش‌های مناسب	- چرای بی‌رویه دام - گسترش مناطق مسکونی در نقاط مرتفع - آلودگی محیط

جنگل گلستان - استان گلستان

عملکرد منفی انسان	عملکرد مثبت انسان	ناحیه
- تخریب جنگل های زیبای شمال به منظور توسعه روستاها ، شهرها ، راه سازی ، صنعت و ویلاها	- توسعه منطقی گردشگری - توسعه منطقی بازرگانی	ناحیه جنگلی

کویر مصر - اصفهان

عملکرد منفی انسان	عملکرد مثبت انسان	ناحیه
- توسعه بی رویه صنعت - توسعه بی رویه کشاورزی - مصرف منابع محدود آب	- توسعه گردشگری	ناحیه بیابانی

ساحل بندر انزلی - گیلان

عملکرد منفی انسان	عملکرد مثبت انسان	ناحیه
- افزایش بی رویه سطح زیر کشت محصولات کشاورزی	- توسعه منطقی صنایع فولاد، بازرگانی، گردشگری و افزایش جمعیت در کنار خلیج فارس و دریای عمان	ناحیه ساحلی

کل نگرۃ یا دید ترکیبی در جغرافیا

روش مطالعه
در جغرافیا

کلی نگرۃ یا دید ترکیبی

چرا روش
مطالعه
در جغرافیا
کلی نگرۃ
یا ترکیبی
است؟

چگونگی شکل گیری محیطهای جغرافیایی، که حاصل روابط متقابل انسان و محیط است، سبب می شود جغرافی دان با دید ترکیبی یا کل نگرۃ، موضوعات را مطالعه و بررسی کند؛ زیرا اجزاء و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یک دیگر عمل می کنند.

دید ترکیبی به جغرافیدان کمک می کند تا به طور همه جانبه و جامع، پدیده ها را با تمام ویژگی های آن در یک مکان مورد مطالعه قرار دهد؛

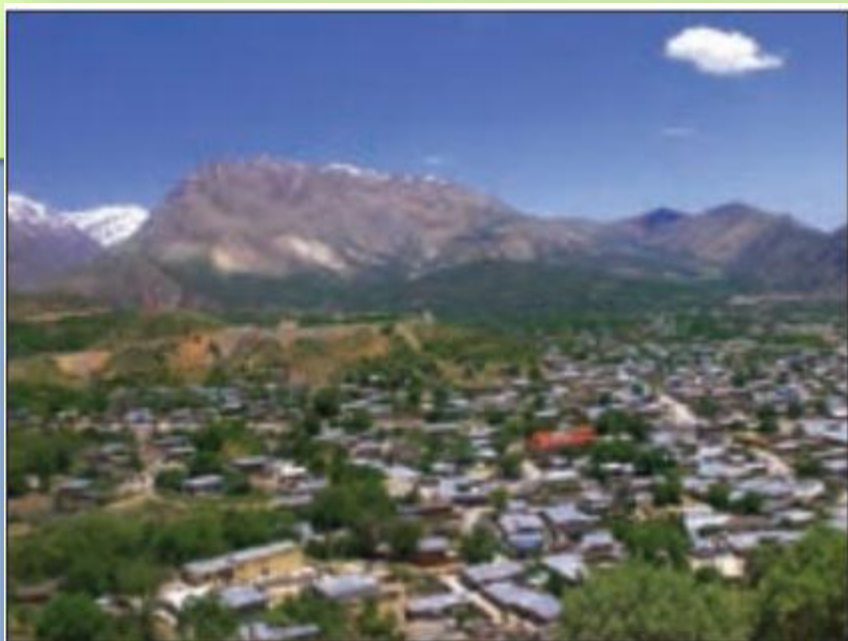
تعریف دید
ترکیبی
(کل نگرۃ)

به طور مثال جغرافیدان با هدف توسعه یک شهر، به مطالعه همه جانبه می پردازد و این مسائل را طرح و مطالعه می کند.
۱- با تهیه نقشه شهر، دیدی همه جانبه به آن پیدا می کند (نقشه خوانی)

۲- با مطالعه بافت جمعیت شهر، میزان رشد آن و امکان مهاجرت پذیری آن را حدس میزند (جغرافیای جمعیت)

۳- با مطالعه میزان منابع آب شهر، امکان توسعه شهر را پیش بینی می کند (جغرافیای آب ها)

۴-.....

شکل ۹- شهر کوهپایه ای سی سخت - کهگیلویه و بویراحمد

اگر بخواهید با دید ترکیبی، روستای زیر را مورد مطالعه قرار دهید با توجه به شکل، چه سؤالاتی برای آن طرح می‌کنید؟

۱ آیا شیب قرارگیری روستا مناسب است؟

۲ آیا وقوع سیل در این روستا امکان‌پذیر است؟

۳ آیا در نزدیکی روستا گسل فعال

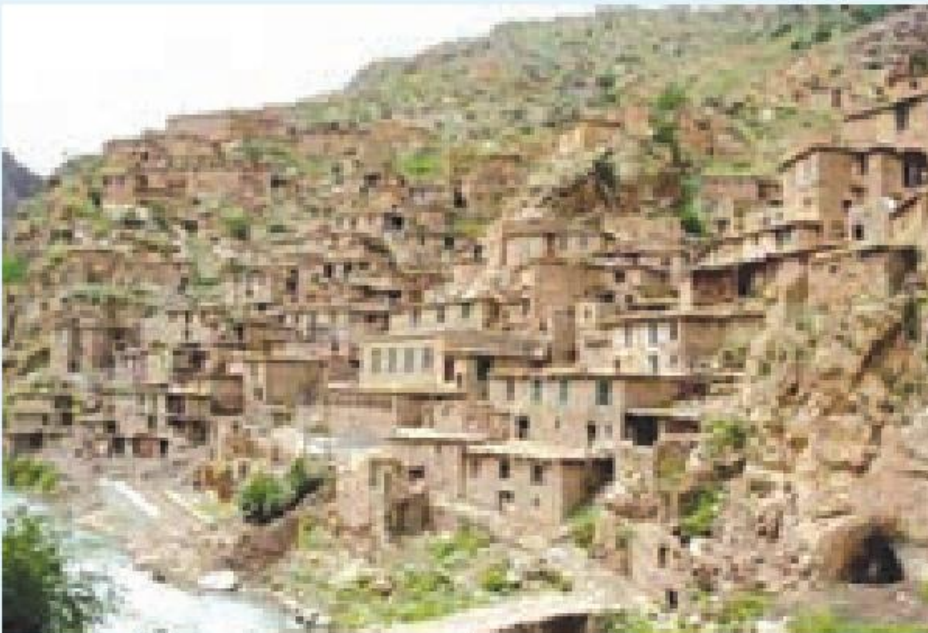
وجود دارد؟

۴ آیا امکان ریزش کوه وجود دارد؟

۵ آیا آب و هوای روستا مناسب است؟

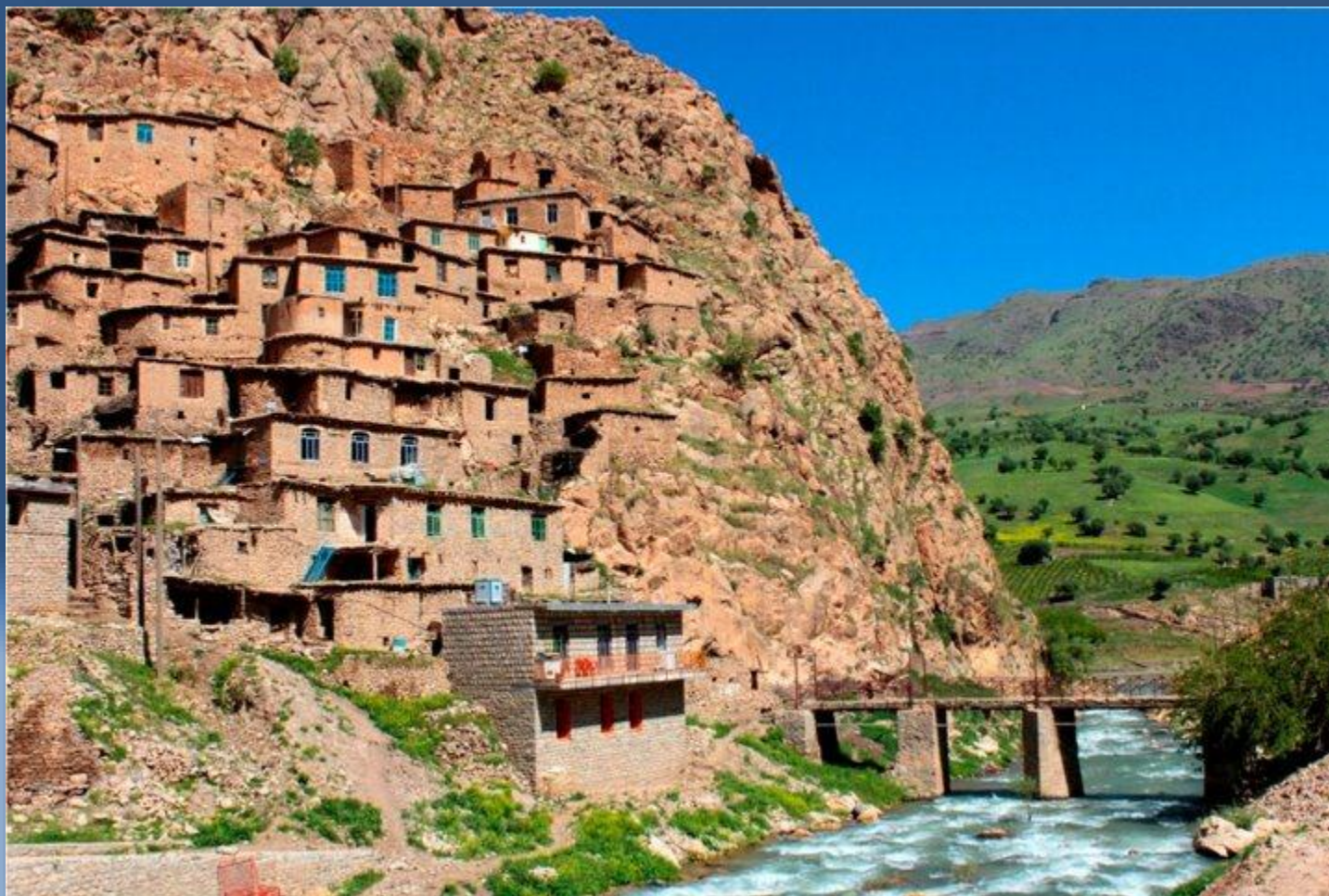
آیا آب کافی در منطقه روستایی وجود دارد؟

آیا خاک منطقه روستایی برای کشاورزی مناسب است؟

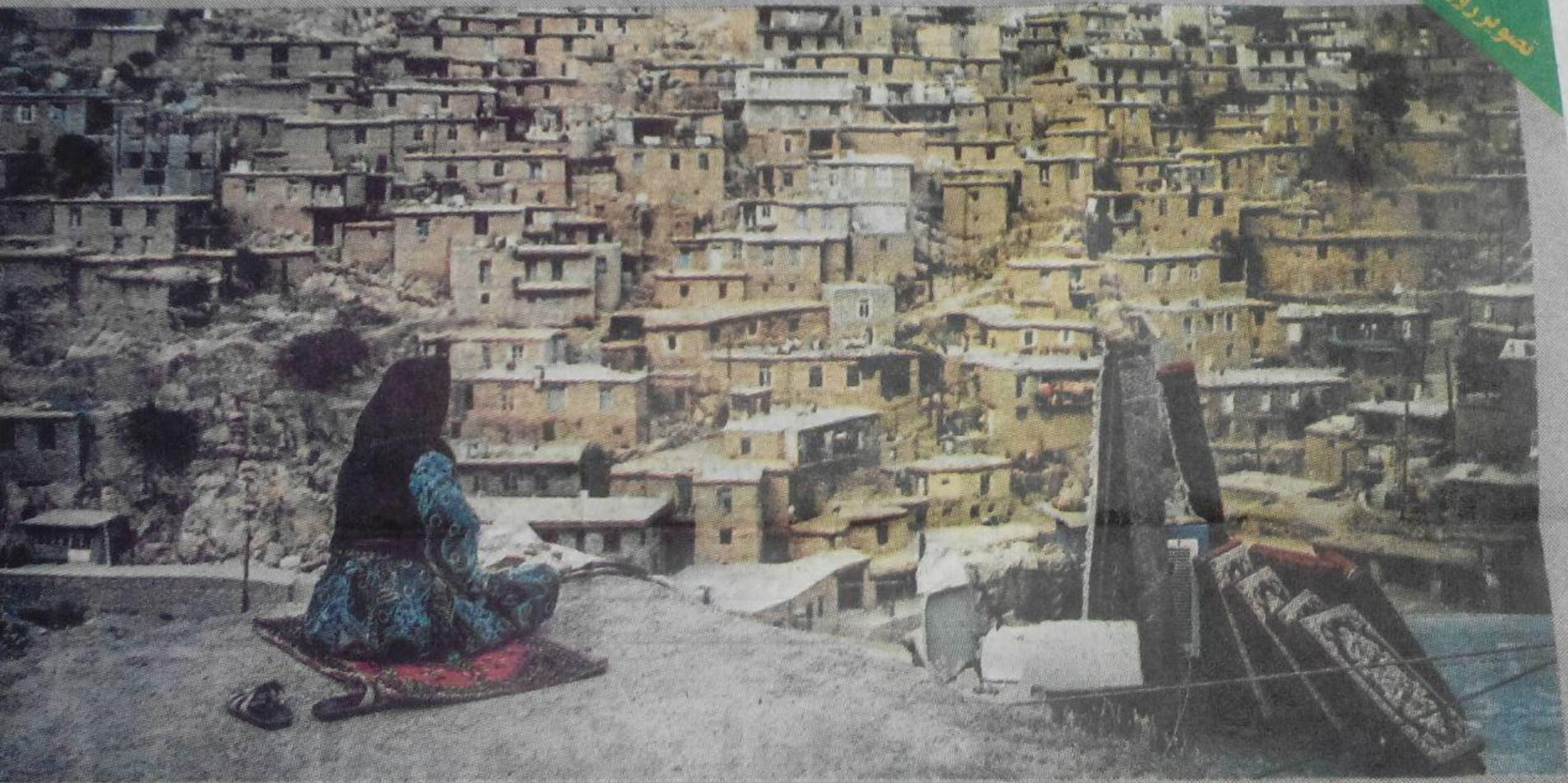

روستای پالنگان - مریوان - کردستان

.....

پلنگان یا پالنگان روستایی از توابع بخش مرکزی شهرستان کامیاران در استان کردستان ایران است. این روستا که دارای قدمتی پیش از اسلام با چشمه‌های پر آب است و دره زیبای تنگیور در فاصله ۸۰۰ متری آن قرار دارد، در ابتدای اورامان کردستان قرار دارد و دارای خانه‌هایی با ساختار پلکانی می باشد.

نمونه سوالات درس اول

- ۱- جغرافیا را تعریف کنید.
- ۲- مفهوم لغوی دانش جغرافیا چیست؟
- ۳- تعریف جغرافیا را از نظر اراتوستن بیان کنید.
- ۴- اهمیت دانش جغرافیا را بیان کنید.
- ۵- ارتباط جغرافیا با سایر علوم شرح دهید.
- ۶- مفاهیم اساسی در دانش جغرافیا را نام ببرید.
- ۷- چرا مکان ها تغییر می کنند؟
- ۸- محیط جغرافیایی چیست و چگونه شکل می گیرد؟
- ۹- دو گونه عملکرد متفاوت انسان را در رابطه با ارتباط با محیط را نوشته و باهم مقایسه کنید.
- ۱۰- روش مطالعه در دانش جغرافیا چیست؟
- ۱۱- چرا روش مطالعه در جغرافیا ترکیبی یا گلی نگری است؟
- ۱۲- اهمیت دید ترکیبی یا کلی نگری را برای جغرافی دان چیست؟

- ۱۳- تفاوت هواشناسی و آب وهواشناسی را بنویسید.
- ۱۴- تفاوت علم اقتصاد را جغرافیای اقتصادی را بنویسید.
- ۱۵- جغرافیا چگونه از یافته های علم امارات استفاده می کند؟
- ۱۶- ارتباط بین جغرافیا و دیگر علوم را بنویسید.
- ۱۷- دو مثال بنویسید و در آن ارتباط بین جغرافیا و دیگر علوم را بیان کنید.

۱ - جغرافیا به عنوان پلی بین رشته های مختلف، کدام علوم را به هم پیوند می دهد؟
الف) علوم زمین را با علوم انسانی
ب) علوم کشاورزی را با علوم انسانی
ج) علوم طبیعی را با علوم انسانی
د) علوم فنی را با علوم انسانی

۲ - نتیجه روند تأثیر گذاری و تأثیر پذیری پدیده ها به صورت جریانی پیوسته در مکان ها چیست؟
الف) برقراری تعادل مکانی
ب) تغییر شکل مکان
ج) بهره برداری از محیط
د) تخریب مکان ها

۳ - انسان به چه منظوری در محیط تغییر ایجاد می کند؟
الف) برای شکل دهی محیط جغرافیایی
ب) برای برقراری تعادل در محیط
ج) به منظور تأثیر گذاری بر محیط
د) برای رفع نیازها

۴ - چرا گفته می شود جغرافیا علمی برای زندگی بهتر است؟
الف) چون سبب شناخت بیشتر انسان از محیط های پیرامون می شود
ب) زیرا مکان های مختلف در جغرافیا مطالعه می شوند
ج) زیرا توان روابط متقابل انسان را با محیط، مطالعه و بررسی می کند
د) چون از سایر شاخه های علمی کمک می گیرد

۵ - چرا جغرافی دان با دید ترکیبی یا کل نگری، موضوعات را مطالعه و بررسی می کند؟
الف) چون انسان باید نیاز های خود را از محیط بر طرف سازد
ب) زیرا اجزاء و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یکدیگر عمل می کند
ج) زیرا بین همه شاخه های علوم ارتباط وجود دارد
د) چون انسان تحت تأثیر عوامل محیطی است و تأثیر پذیری زیادی از محیط دارد

محسن يوسفی

استان قم

ایمیل:

m.yousefi1348@gmail.com

وبلاگ:

qomgeo.blogfa.com

شماره همراه:

۰۹۱۲۷۵۴۳۳۹۱

• ۱۰۴۶۳۲۱۰۲۰۰۶

۶۰۳۷۹۹۷۲۸۱۳۰۰۳۷۷